

PROSTORNO PLANIRANJE – TEMELJNI ČIMBENIK DUGOROČNO ODRŽIVOG RAZVOJA GRADA

dr. sc. Mirjana BABIĆ

dr. sc. Mirjana BABIĆ,
specijalistica strateškog razvoja,
KD Autotrolej d. o. o. Rijeka
mirjana.babic@ri.t-com.hr

Sažetak

U suvremenim uvjetima prostor postaje sve važniji ekonomski resurs grada pa je njime nužno kvalitetno upravljati. Pretpostavka kvalitetnog upravljanja prostorom su prostorni planovi. S tim u vezi, temeljna svrha ovoga rada jest utvrditi uzroke i posljedice urbane revolucije, definirati pojam prostornog planiranja, utvrditi vrste prostornih planova, istražiti i vrednovati ulogu i značenje prostornog planiranja te dokazati da je prostorno planiranje temeljni čimbenik dugoročno održivog razvoja grada. Da bi se dokazala hipoteza i ostvarila svrha istraživanja, provedeno je istraživanje za stolom pri čemu je korišteno više znanstvenih metoda, od kojih se izdvajaju induktivna i deduktivna metoda, metoda analize i sinteze te metoda apstrakcije i konkretizacije. Rezultati provedenog istraživanja potvrđuju da je prostorno planiranje temeljni čimbenik dugoročno održivog razvoja grada. Stoga je nužna izrada i donošenje kvalitetnih prostornih planova kako bi se spriječila devastacija prostora. Pritom vrlo važnu ulogu treba imati stručna i šira javnost. Dobivene spoznaje trebale bi poslužiti kao putokaz u donošenju i provedbi prostornih planova koji bi osigurali dugoročno održivi razvoj hrvatskih gradova.

Ključne riječi: urbana revolucija, održivi razvoj grada, prostorno planiranje

I. UVOD

Sve brže društvene, ekonomske i kulturne promjene na globalnoj i nacionalnoj razini osobito se očituju na prostoru. Gradnjom prometnica, širenjem naselja i smanjenjem šumskih površina povećava se površina izgrađenog i uređenog prostora na štetu prirodnog, što je prijetnja održivom razvoju. S obzirom na to da je zemljište temeljni ograničeni prirodni resurs osiguranja održivog razvoja, sve je značajnija potreba za programima korištenja zemljišta i regulacijom odnosa u prostoru koji predstavljaju odgovor na brzo povećanje populacije, industrijalizacije i urbanizacije.

Učinkovito upravljanje prostorom jedan je od ključnih čimbenika konkurentnosti države, regije i grada. Naime, pravilnim upravljanjem prostorom stvaraju se uvjeti za ostvarenje razvojnih projekata, privlačenje poduzetnika i investitora, a time i povećanje kvalitete života (nova radna mjesta, bolji standard, kvalitetnija ponuda, razvijenija infrastruktura, zdraviji i ljepši okoliš), povećanje potražnje, privlačenje posjetitelja te mlađih i obrazovnijih stanovnika koji su temeljni razvojni resurs suvremene ekonomije. Dakle, pretpostavka održivog razvoja na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini je prostorna strategija koja se realizira prostornim i urbanističkim planovima (Mastelić Ivić, 2007.).

Kako je prostorno planiranje zapravo strateško ili dugoročno planiranje, te je ono instrument svake političke vlasti koja često ne uvažavajući znanstvena i stručna mišljenja, preko ovog instrumenta utječe na prostor i devastira ga. Pojedinačni interesi i interesi krupnog kapitala često se sukobljavaju upravo na prostoru jer se svi projekti i programi zapravo događaju u realnom prostoru (Črnjar, 2014.).

Do sada se u Hrvatskoj značenje sustavnog planiranja bitno mijenjalo, ovisno o političkim opredjeljenjima, a posljedica toga je drastična devastacija pojedinih pro-

stora, posebno uz more (Črnjar, 2014.). Stoga je nužna reafirmacija prostornog planiranja, urbanizma i regionalnog planiranja na način da se uvažava pojedinačni interes, ali da se naglase i utvrde standardi od općeg i zajedničkog interesa. Odluke treba donositi temeljem znanstvenih istraživanja i logike struke, uvažavajući prostor kao ograničeni i nepopravljiv resurs (Črnjar, 2014.).

2. URBANA REVOLUCIJA I ODRŽIVI RAZVOJ GRADA

Kvaliteta sadašnjeg i budućeg života na Zemlji počiva na zadovoljenju osnovnih ljudskih potreba koje pritom ne uništavaju okoliš. Stoga se održivi razvoj¹ nameće kao nužnost dobrobiti budućih naraštaja. Održivi razvoj pretpostavlja suvremenu tehnologiju, potrebne ekološke kriterije i parametre, promjenu strukture investicija te uvođenje ekonomskih mjera i propisa kojima se nastoji udovoljiti zahtjevima zaštite okoliša. Također, on mora počivati i na demografskim kretanjima (DiSano, 1999.). Razumijevanje održivog razvoja se s ekološke ravnoteže proširilo i na ekonomsku sigurnost i socijalnu pravednost, što čini „magični trokut održivog razvoja” (Mastelić Ivić, 2007.).

Glavni nositelj brige o razvoju društva je država. No, u suvremenom društvu sve veću ulogu u razvoju imaju jedinice lokalne samouprave (regionalni razvoj) koje moraju preuzeti odgovornost za korištenje raspoloživih potencijala na svom području, te za sve utjecaje na okoliš na svom i susjednim područjima.

Među činiteljima ugrožavanja okoliša i kvalitete života posebno mjesto pripada urbanizaciji koja je jedan od najznačajnijih fenomena današnjeg svijeta. Centar za

¹ Održivi razvoj je „razvoj pri kojem su opseg i dinamika čovjekovih proizvodnih i potrošnih procesa dugoročno usklađeni s opsegom i dinamikom proizvodnih i potrošnih procesa koji se odvijaju u prirodi.” (Črnjar, 1997., 179.)

Ljudska naselja Ujedinjenih naroda (UNCHS) ističe da je danas rast gradova i urbanizacija seoskih područja proces koji se ne može zaustaviti zbog globalnog utjecaja ekonomije zasnovane na tehnologiji, industrijskoj proizvodnji i uslužnim djelatnostima. Svjetski ekonomski, društveni, kulturni i politički procesi sve više se odigravaju unutar i između svjetskih sustava (organizacija ili udruženja) gradova (HABITAT, 2001.). Naime, u eri globalizacije očigledan je trend pomicanja moći i odgovornosti s nacionalnog na razinu lokalne vlasti.

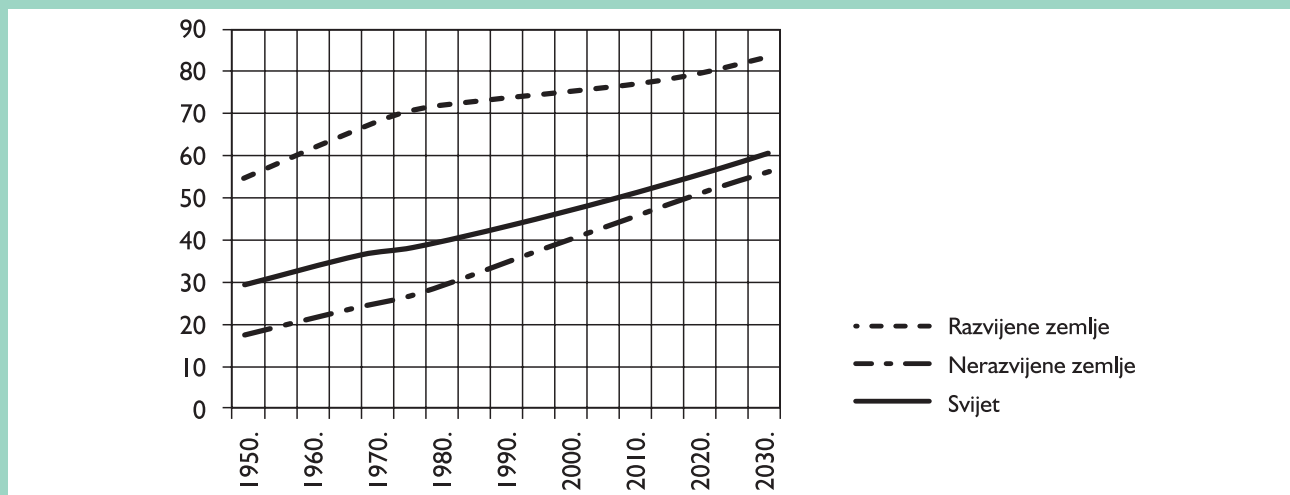
U procesu urbanizacije razlikuju se četiri ključna razdoblja:

- *primarna urbanizacija* (predindustrijska faza), koju karakterizira vrlo nizak udio gradskog stanovništva, mali gradovi i primarni sektor djelatnosti;
- *sekundarna urbanizacija* (industrijska faza), koja počinje 1800. godine (nastaje kapitalizam, intenzivan razvoj gradova, pojava milijunskih gradova, prevladavaju sekundarne djelatnosti);

- *tercijarna urbanizacija* (postindustrijska ili informacijska faza), u kojoj nastaju megapolisi koji svoj razvoj temelje na uslužnom sektoru, a u njima živi $\frac{2}{3}$ stanovništva), te
- *kvartarna urbanizacija* (faza održivih gradova – grad 21. st.) u kojoj se razvija **grad po mjeri čovjeka** (industrija i trgovina u posebnim zonama, prostor za kulturu, parkovi, pješačke zone, zaštita okoliša, energetska učinkovitost).

Urbanizacija je svjetski i povijesni proces koji je započeo prije 10 tisuća godina s počecima civilizacije i stvaranja gradova. Intenzivirao se tek nakon industrijske revolucije, odnosno korištenja novih tehnologija u poljoprivredi koje su smanjile potrebu za ljudskom radnom snagom, te ekspanzije uslužnog sektora u ekonomiji. Intenzivniji razvoj gradova kao posljedica industrijalizacije u 19. stoljeću bio je ograničen na određene države, a tek u 20. stoljeću postaje rapidni svjetski proces koji se naziva „urbana revolucija”. Trend rasta urbane populacije može se vidjeti na grafikonu 1.

Grafikon 1. Rast urbane populacije u svijetu (u %)

Izvor: United Nations: Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, World Population Prospects: The 2002 Revision and World Urbanization Prospects: The 2001 Revision, <http://esa.un.org/unpp>, (17. 1. 2015.)

Urbana populacija na koju je otpadalo 750 milijuna stanovnika u 1950. godini, porasla je do 1995. godine na 2,6 milijardi, a prema projekcijama rast će do 5,1 milijarde do 2030. godine. Najveći dio tog rasta bit će u manje razvijenim državama. Stanovništvo tih područja doživjelo je preobrazbu od pretežno ruralnog k urbanom (oko 40 %) u posljednjih pedeset godina. Urbano stanovništvo obuhvatit će 2030. godine 57 % ukupnog stanovništva u manje razvijenim državama i čak 84 % u razvijenim državama.

U razdoblju od 1950. do 2010. godine urbana populacija u Republici Hrvatskoj povećala se više od tri puta (s 858.000 na 2.618.000).

Urbana revolucija za posljedicu bi trebala imati ubrzanje ekonomskog rasta, no ona sa sobom dovodi cijeli niz problema i poteškoća, od kojih su najznačajniji potrošnja i cijene energije, rast promet, potreba za proširenjem vodovodne i kanalizacijske mreže, sve veća degradacija i onečišćenje okoliša, rast troškova za infrastrukturu, i sl. Istodobno, gradovi su motori gospodarskoga i kulturnoga razvoja, oni su snažni klasteri različitih resursa, stvaratelji inovacija koji stimuliraju i tjeraju svoje države na rast i razvoj (Paliaga, 2007., 20.). S tim u vezi, održivi urbani razvoj je najveći izazov društva u 21. stoljeću jer će većini ljudi kvalitetu života određivati kvaliteta gradova (Delić, Kincl, 2013.).

3. ULOGA PROSTORNOG PLANIRANJA U DUGOROČNO ODRŽIVOM RAZVOJU GRADA

Da bi povećali konkurentnost u svjetskoj borbi lokacija, gradovi moraju biti sposobni svojom kvalitetom, prvenstveno razvijenim komunalnim gospodarstvom i komunalnom infrastrukturom te sigurnošću, snažno privući i zadržati najbolje organizacije, profesionalce,

stručnjake i investitore. Grad, kao i proizvod, mora zadovoljiti kupca, tj. onoga tko ga konzumira. Naime, u današnjim uvjetima globalne ekonomije ljudi i kompanije su mobilni, a obzirom da je ponuda vrlo bogata, oni u svakom trenutku mogu otići iz jednog grada u drugi (Paliaga, 2007., 20.). Stoga, grad treba stvoriti ambijent u kojem se uspješno radi i udobno stanuje.

Gradovi su značajan činitelj ugrožavanja okoliša i kvalitete života. Zato, prilikom upravljanja gradovima posebnu pažnju treba posvetiti održivom urbanom razvoju. Održivi urbani razvoj mora težiti stvaranju grada koji je pogodan za korisnika (*user-friendly*) i s dovoljnim brojem resursa, ne samo u smislu forme i energetske efikasnosti, već i u smislu funkcije, kao mjesto za život, rad i poslovanje (Elkin, McLaren, Hillman, 1991., 12.).

Koncept održivog urbanog razvoja podrazumijeva (Tjallingii, 1995.):

- *odgovorni grad* (odgovornost u upravljanju tokovima unutar grada i izvan njega),
- *grad pogodan za život* (izgrađeno okruženje i upravljanje njime, kao i stvaranje zdrave životne sredine), i
- *participativni grad* (partnerski odnosi između korisnika, lokalnih vlasti i njihovih sektora za osiguranje komunalnih usluga, privatnih investitora, lokalnoga poslovnog sektora i interesnih grupa).

Konkurentnost i urbani razvoj znatno ovisi o kvaliteti upravljanja gradom, što svakako uključuje prostorno planiranje i uređenje grada. Prostorno planiranje je optimalan raspored ljudi, dobara i djelatnosti na nekom teritoriju radi njegove optimalne upotrebe i očuvanja (Marinović-Uzelac, 2001.). Osnovni je cilj dobroga prostornog planiranja osiguranje održivog razvoja koji mora povezivati gospodarski udjel vezan uz povrat uloga i socijalni udjel vezan za materijalne,

duhovne i kulturne potrebe ljudi. Ubrzani razvoj u 20. stoljeću stvorio je brojne razloge za pojavu, primjenu i institucionaliziranje prostornog planiranja, kao što je širenje urbanizacije prostora, gradnja velikih prometnih građevina, izgradnja velikih infrastrukturnih sustava, industrijalizacija prostora, turizam, poljoprivreda, pokret zaštite prirode, te sazrijevanje ekološke svijesti o očuvanju ukupnog prostora.

Prostorno planiranje je skup različitih aktivnosti koje treba provoditi sustavno i trajno i koje mora predstavljati sastavni dio gospodarskih i društvenih aktivnosti (Črnjar, 2014.). Temelj za prostorne planove su gospodarski i socijalni planovi. Planska projekcija prostornih planova proteže se na vremensko razdoblje od 20 do 30 godina (Dadić, Kos, 2011.), zbog čega se oni smatraju razvojnim planovima. Karakteristični cilj prostornih planova je da na određenom teritoriju riješe probleme rasporeda i razvoja gradova i naselja, probleme prometa i ostale infrastrukture, probleme smještaja i razvoja gospodarskih sadržaja, industrije servisa, turizma i sl.; da zaštite vrijednosti prirodne i kulturne baštine, te da se predložena rješenja temelje na načelima održivog razvoja.

Gospodarenjem, zaštitom i upravljanjem prostorom ostvaruju se uvjeti za dugoročni društveni i gospodarski razvoj jer se prostornim planiranjem povećava regionalna konkurentnost. No, za to je nužna i primjena geomarketinga (Anderson, 2004.), tj. prostornog marketinga. S tim u vezi, lokalne samouprave kod većine razvijenih država nastoje implementirati geomarketing kao sredstvo ekonomskog napretka u okruženju rastuće regionalne konkurencije. One ovim sustavima privlače investitore i postaju kvalitetan resurs na globalnom tržištu te postaju regionalni centri gospodarskog razvoja koji se može ostvariti do razine isplativosti dopuštene načelima održivog razvoja (Mastelić Ivić, 2007.).

4. PROSTORNO PLANIRANJE U PRIMORSKO-GORANSKOJ ŽUPANIJI

Djelatnost prostornog uređenja za Primorsko-goransku županiju obavlja Javna ustanova Zavod za prostorno uređenje Primorsko-goranske županije. Zavod štiti prostor kroz kvalitetne prostorne i urbanističke planove. Misija Zavoda je: *znanjem i sustavnim planiranjem ostvariti održivi razvoj u Primorsko-goranskoj županiji* (JU Zavod za prostorno uređenje, 2014.)

Djelatnost Zavoda je izrada i praćenje provedbe dokumenata prostornog uređenja područne (regionalne) razine, izrada izvješća o stanju u prostoru, vođenje registra podataka u okviru informacijskog sustava prostornog uređenja, pripremanje polazišta za izradu, odnosno stavljanje izvan snage prostornih planova užih područja, izdavanje mišljenja u postupku izrade i donošenja dokumenata prostornog uređenja, izrada prostornih planova velikog grada, gradova i općina i urbanističkih planova uređenja te obavljanje stručno analitičkih poslova iz područja prostornog uređenja ako mu izradu tih planova, odnosno obavljanje poslova, povjeri nadležno ministarstvo ili Županijsko poglavarstvo (Službene novine, 2007.).

Prostorni plan Županije koji izrađuje Zavod za prostorno uređenje, je razvojni dokument, odnosno poseban propis koji se u pravilu donosi za petnaestak godina. S obzirom na to da prostorno planiranje treba biti u interakciji s ekonomskim, sociološkim, demografskim i tehnološkim promišljanjima o razvoju, u izradi prostornog plana vodi se računa kako svi ti razvojni projekti utječu na prostor. Pri planiranju prostora u Primorsko-goranskoj županiji, Zavod za prostorno uređenje posebnu pažnju posvećuje održivom razvoju. Na taj način prostorno planiranje postaje mehanizam kojim se institucionalno i tehnički upravlja prostorom radi osiguranja održivog razvoja.

Zavod je, u 30-godišnjem razdoblju u kojem djeluje, uspio očuvati načelo stručnog i znanstvenog planiranja u prostoru. Dobivanjem certifikata 2008. godine potvrđeno je da Zavod zadovoljava zahtjeve norme ISO 9001:2000 za izradu dokumenata prostornog uređenja i strateških studija. Osnovni je cilj uspostave i provedbe sustava kvalitete bio stalno praćenje i poboljšavanje poslovnog sustava Zavoda, koji je moguće ostvariti putem posebnih ciljeva kao što su: povećanje zadovoljstva korisnika usluga, cjelovitost dokumentacije, sprječavanje pojavljivanja pogrešaka, smanjenje troškova poslovanja, povećanje motivacije zaposlenih, bolja osposobljenost zaposlenika, povećanje ugleda Zavoda, itd. Nadalje, tijekom 2010. godine Zavod je obavio pripreme za prelazak na novi sustav kvalitete izrađen na temelju zahtjeva sadržanih u međunarodnoj normi EN ISO 9001:2008, koja uključuje kvalitetniju brigu o okolišu. Nakon izvršenog audita Zavod je dobio certifikat za Sustav upravljanja u skladu s zahtjevima međunarodne norme EN ISO 9001:2008.

Zavod za prostorno uređenje izradio je novi *Prostorni plan Primorsko-goranske županije* za dugoročno razdoblje (20-tak godina), koji je u rujnu 2013. godine usvojen na Županijskoj skupštini. *Prostorni plan* je strateški dokument koji određuje osnovne pravce prostornog razvoja općina i gradova u Primorsko-goranskoj županiji. Izrađen je temeljem odrednica Strategije i Programa prostornog uređenja RH te programskih opredjeljenja regionalne samouprave, a njime je udaren temelj dugoročno održivom razvoju općina i gradova Primorsko-goranske županije.

5. ZAKLJUČAK

Intenzivniji razvoj gradova u 20. stoljeću postaje rapidni svjetski proces; naziva se „urbana revolucija” koja bi za posljedicu trebala imati ubrzanje ekonomskog rasta. Međutim, ona sa sobom dovodi cijeli niz problema i

poteškoća, od kojih su najznačajniji potrošnja i cijene energije, rast prometa, potreba za proširenjem vodovodne i kanalizacijske mreže, sve veća degradacija i onečišćenje okoliša, rast troškova za infrastrukturu, i sl. Istodobno, gradovi predstavljaju motore gospodarskoga i kulturnoga razvoja, oni su stvaratelji inovacija koji stimuliraju i tjeraju svoje države na rast i razvoj (Paliaga, 2007., 20.). S tim u vezi, održivi urbani razvoj najveći je izazov društva u 21. stoljeću jer će većini ljudi kvalitetu života određivati kvaliteta gradova (Delić, Kincl, 2013.).

Da bi povećali konkurentnost u svjetskoj borbi lokacija, gradovi moraju biti sposobni svojom kvalitetom snažno privući i zadržati najbolje organizacije, profesionalce, stručnjake i investitore. Oni moraju zadovoljiti kupca, tj. onoga tko ga koristi. Međutim, gradovi su značajan činitelj ugrožavanja okoliša i kvalitete života. Stoga, prilikom upravljanja gradovima posebnu pažnju treba posvetiti održivom urbanom razvoju koji mora težiti stvaranju grada pogodnog za korisnika i s dovoljnim brojem resursa, ne samo u smislu forme i energetske efikasnosti, već i u smislu funkcije, kao mjesto za život, rad i poslovanje (Elkin, McLaren, Hillman, 1991., 12.).

Konkurentnost i urbani razvoj znatno ovise o kvaliteti upravljanja gradom, što svakako uključuje prostorno planiranje i uređenje grada. Osnovni je cilj dobrog prostornog planiranja osiguranje održivog razvoja koji mora povezivati gospodarski udjel vezan uz povrat uloga i socijalni udjel vezan za materijalne, duhovne i kulturne potrebe ljudi. S tim u vezi, prostorni planovi moraju na određenom teritoriju riješiti probleme rasporeda i razvoja gradova i naselja, probleme prometa i ostale infrastrukture, probleme smještaja i razvoja gospodarskih sadržaja, industrije servisa, turizma i sl., da zaštite vrijednosti prirodne i kulturne baštine, te da se predložena rješenja temelje na načelima održivog razvoja. Gospodarenjem, zaštitom i upravljanjem

prostorom ostvaruju se uvjeti za dugoročni društveni i gospodarski razvoj jer se prostornim planiranjem povećava regionalna konkurentnost.

Djelatnost prostornog uređenja za Primorsko-goransku županiju obavlja Javna ustanova Zavod za prostorno uređenje Primorsko-goranske županije. Zavod štiti prostor kvalitetnim prostornim i urbanističkim planovima. Pri planiranju prostora u Primorsko-goranskoj županiji, Zavod za prostorno uređenje posebnu pažnju posvećuje održivom razvoju. Na taj način prostorno planiranje postaje mehanizam kojim se institucionalno i tehnički upravlja prostorom radi osiguranja održivog razvoja.

Zavod za prostorno uređenje izradio je novi *Prostorni plan Primorsko-goranske županije* za dugoročno razdoblje (20-ak godina), koji je u rujnu 2013. godine usvojen na Županijskoj skupštini. Prostornim planom je udaren temelj dugoročno održivom razvoju općina i gradova Primorsko-goranske županije.

LITERATURA

1. Anderson, V. M. (2003.), *The Role of Geomarketing in Promotion of Sustainable Development*. Presented at the 5th International Conference on Ethics and Environmental Policies, Business Styles and Sustainable Development, Kiev
2. Anderson, V. M. (2004-7.), *Developing Integrated Object – Oriented Conception of Geomarketing as a Tool for Promotion of Regional Sustainable Development: The Case Study of Ukraine*, Research paper
3. Bognar, A., Lozić, S., Saletto, M.: *Geoekologija*, http://sajt.com.hr/naslovna/component/option,com_docman/task,doc_download/gid,96/Itemid,74/, (8. 2. 2011.)
4. Črnjar, M. (1997.), *Ekonomija i zaštita okoliša*, Školska knjiga, Zagreb, Glosa, Rijeka
5. Črnjar, M. – Črnjar, K. (2009.), *Menadžment održivog razvoja*, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji i Glosa, Rijeka
6. Črnjar, M.: *Riječ ravnateljca*, <http://www.zavod.pgz.hr/Home.aspx?PageID=48>, (11. 2. 2014.)
7. Dadić, I., Kos, G.: *Prometno i prostorno planiranje*, http://www.ipv-zg.hr/docs/studenti/Skipta_PPP.pdf, (8. 2. 2011.)
8. Delić, A., Kincl, B.: *Svjetska urbanizacija – nove vizije*, <http://hr.scribd.com/doc/40135639/DELIC-KINCL-svjetska-Urbanizacija-Nove-Vizije>, (8. 1. 2013.)
9. DiSano, J. (1999.), *Sustainable Development as a Global Trend*, UN-FIG Conference on Land Tenure and Cadastral Infrastructures for Sustainable Development, Melbourne, Australia
10. Elkin, T., McLaren, D., Hillman, M. (1991.), *Reviving the City: towards sustainable urban development*, Friends of the Earth, London
11. HABITAT (2001.), *Cities in a Globalizing World: Global Report on Human Settlements*, HABITAT, Earthscan Publications, London
12. *** Hrvatska – Zagreb – urbanizacija – stanovništvo – socijalna slika, https://docs.virtual.arhitekt.hr/II/SUSTAN/Dijeljeni%2520dokumenti/03_PREDAVANJE_06_07/Hrvatska-Zagreb-urbanizacija-socijalna%2520slika.pdf, (7. 1. 2012.)
13. JU Zavod za prostorno uređenje, <http://www.zavod.pgz.hr/Home.aspx?PageID=85>, (22. 12. 2014.)
14. Marinović-Uzelac, A. (2001.), *Prostorno planiranje*, Dom i svijet, Zagreb
15. Mastelić Ivić, S. et al.: *Organizacija prostornih resursa*, Simpozij o inženjerskoj geodeziji / SIG2007
16. Paliaga, M. (2007.), *Branding i konkurentnost gradova*, Marko Paliaga, samostalna naklada, Rovinj
17. *** Prostorno planiranje, <http://www.gfos.hr/portal/images/stories/studij/sveucilisni-preddiplomski/prostorno-planiranje-i-zastita-okolisa/PRO-PLAN-SKRIP-TA.pdf>, (10. 2. 2014.)
18. Službene novine, službeno glasilo Primorsko-goranske županije, čl. 3., Godina XV. – 43., 22. studenog 2007., <http://www.sn.pgz.hr/default.asp?Link=odluke&id=13347>
19. Šimunović, I. (2007.), *Urbana ekonomika*, Školska knjiga, Zagreb
20. Tjallingii, R. (1995.), *Ecopolis – Strategies for Ecologically Sound Urban Development*, Backhuys Publishers, Leiden

21. United Nations: Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, *World Population Prospects: The 2002 Revision and World Urbanization Prospects: The 2001 Revision*, <http://esa.un.org/unpp>, (17. 1. 2015.)
22. *** Urbanizacija, <http://www.egeografija.org/?p=131>, (30. 3. 2014.)
23. *** Uvod u urbanizaciju, <http://bs.scribd.com/doc/93897642/1-Grad-i-Urbanizacija>, (8. 1. 2014.)
24. Zlamalik, B. (1995.), *Godišnje izvješće ili promašaj*, Marketing u praksi, Trend, Zagreb